

А. У. Данілішына,
настаўнік вышэйшай катэгорыі,
СШ № 18 г. Пінска

Сказы с рознымі відамі сувязі

Сучасная беларуская педагогіка ставіць перад сабой задачу падрыхтоўкі новых пакаленняў вучняў сродкамі выкарыстання новых тэхналогій і стратэгіяў з абавязковым захаваннем надзейных традыцыйных метадаў і прыёмаў навучання. Прафесія настаўніка патрабуе пастаяннага пошуку, спроб і знаходак.

Выкарыстанне нават некаторых элементаў стратэгіі АА (актыўнай ацэнкі) мяняе сутнасць працэсу навучання з боку настаўніка і, што найбольш важна, цалкам мяняе адносіны саміх вучняў і іх бацькоў да працэсу навучання.

Прапанаваныя матэрыялы патрабуюць некаторых тлумачэнняў. Пастаноўка мэт урока мовай вучняў – вядомы прыём, які дазваляе вучню прыняць ад настаўніка на зразумелым яму ўзроўні вызначэнне мэт урока або самому іх вызначыць. НаШтоБуЗУ складаецца з пэўных крытэрыяў і ўяўляе сабой дамову паміж настаўнікам і вучнямі аб тым, на што неабходна звяртаць увагу на ўроку або пры выкананні дамашняга задання, каб вучэбны матэрыял быў засвоены. Ключавое пытанне – гэта пытанне, якое стымулюе ў вучняў жаданне шукаць на яго адказ і актывізуе пазнавальную цікавасць і актыўнасць, магчыма, гэта пытанне-заклік, пытанне-загадка, пытанне-жарт. Важна, каб яно не было простым ці прымітыўным, неабходна, каб яно патрабавала грунтоўнай работы на ўроку, каб даць поўны адказ на яго. У канспекце ўрока сустракаюцца прыёмы “самаацэнка” і “ўзаемаацэнка”. Яны праводзяцца па пэўнай схеме, якую вызначае або сам настаўнік або абмяркоўвае гэта з вучнямі.

Тэма:

Сінтаксічныя прыметы сказаў з рознымі відамі сувязі, знакі прыпынку (10 клас)

Сувязь з папярэднімі ведамі:

Гэта 13 урок з 15-ці ў раздзеле “Словазлучэнне і сказ у тэксце”. Гэтая тэма вывучалася ў 9 класе, потым у 10-ым папярэднія ўрокі падрыхтавалі вучняў да належнай работы. Вучні ўжо ўзгадалі веды па

тэмах: “Складаназлучаны сказ, знакі прыпынку”, “Складаназалежны сказ, знакі прыпынку”, “Складаны бяззлучнікавы сказ, знакі прыпынку”. Гэты ўрок аб’ядноўвае вывучаныя тэмы. Вучні могуць аналізаваць сказы, карыстаючыся ўжо вядомымі мовазнаўчымі тэрмінамі.

Мэты ўрока:

- падагульніць веды вучняў пра сінтаксічныя прыметы сказаў з рознымі відамі сувязі, пунктуацыйныя нормы пры іх пісьмовым афармленні;
- выпрацоўваць уменне вызначаць сінтаксічныя прыметы і асаблівасці будовы сказаў з рознымі відамі сувязі, правільна ставіць і тлумачыць знакі прыпынку ў іх;
- удасканалваць навык складання схем да сказаў з рознымі відамі сувязі.

Мэты ўрока мовай вучняў:

- ✓ Паўтарыць, якія сінтаксічныя прыметы маюць сказы з рознымі відамі сувязі частак.
- ✓ Засвоіць, якія знакі прыпынку ставяцца ў іх.

НаШтоБуЗУ (на што буду звяртаць увагу):

- на вызначэнне структурных частак складанага сказа;
- на вызначэнне віду сувязі паміж часткамі складанага сказа;
- на ўменне ставіць знакі прыпынку паміж часткамі складанага сказа з рознымі відамі сувязі;
- на ўменне складаць схемы сказаў.

Ключавое пытанне да вучняў:

Што трэба ўлічыць, каб выканаць заданне ЦТ? (А 27. Адзначце прапушчаныя ў сказе (з рознымі відамі сувязі) знакі прыпынку)

Ход урока

1. Праверка дамашняга задання

Матэрыял практыкавання з падручніка арыентаваны на засваенне ведаў па тэме “Складаны бяззлучнікавы сказ, знакі прыпынку”, але настаўнік праверыць яго асобна, а зараз вучням прапануецца выканаць заданне, да якога яны не рыхтаваліся.

Настаўнік спачатку ўзнаўляе веды па тэорыі мовазнаўства па трох тэмах: “Складаназлучаны сказ, знакі прыпынку”, “Складаназалежны сказ, знакі прыпынку”, “Складаны бяззлучнікавы сказ, знакі прыпынку”. Потым звяртае ўвагу на схемы да такіх сказаў. Яны вывешваюцца на дошцы.

І толькі пасля прапануе праверыць веды з дапамогай сігнальных карткаў: вучань паказвае настаўніку літару А, калі гучыць складаназлучаны сказ, Б – складаназалежны, В – складаны бяззлучнікавы сказ:

- 1) Гэта былі ўсё тыя ж чатыры-пяць нот, але, здаецца, большай

роspачы і болю не было яшчэ на зямлі. (А)

2) Дзед сядзеў нерухома і слухаў, як буркочуць у кошыку пад вільчыкам галубы. (Б)

3) На галаве ў Павёлкі была густая ляпёшка; з валасоў Алеся сплывалі на твар і грудзі шызыя струменьчыкі. (В)

4) Я нешта не чуў, дзеда, каб нам яго за грошы аддалі. (Б)

5) Ён нягучна крануў Алеся ў бок, і Алесь адказаў усмешкай. (А)

6) А сонца сядала, і зелень дрэў набыла аранжавае адценне. (А)

7) Толькі потым, у восем год, з'явілася ў Кандрата прыкмета, паўкруглы белы шрам на лбе: накінула капытом жарабя. (В)

2. Арганізацыя работы на ўроку

Настаўнік да схем дадае схему сказа з рознымі відамі сувязі, абмеркаваўшы з вучнямі яе структуру.

Работа на ўроку мае пэўную настаўніцкую ідэю: увесь матэрыял, падабраны да ўрока, узяты з рамана Уладзіміра Караткевіча “Каласы пад сярпом тваім”, які ў гэты час вывучаецца на ўроках беларускай літаратуры. Мэта настаўніка: аналізуючы структуру сказаў, разам з вучнямі размяркоўваць сказы на інтэлект-карце, якую ўжо пачалі ствараць на ўроку літаратуры. Інтэлект-карта так і называецца: “Уладзімір Караткевіч “Каласы пад сярпом тваім”. На ёй ужо размеркаваны ілюстрацыі да розных тэм рамана: Кагуты-Азярышча, сямейны склеп, сям'я Загорскіх, Майка Раўбіч, Даніла Вежа-Загорскі, Кроер-Півошчы, Мусатаў, Чорны Война, Кастусь Каліноўскі, “Братэрства чартапалоху і шыпшыны”, Алесь Загорскі. (Гэта тыя тэмы, якія абмяркоўваліся з вучнямі на ўроку літаратуры)

Цяпер карта запаўняецца яшчэ і цытатамі з твора. Імі стануць сказы, выбраныя настаўнікам з рамана. Задача вучняў: выконваючы прапанаваную работу са сказам, прыклеіць картку з гэтым сказам да належнага месца на інтэлект-карце. Сказаў падабрана дастаткова, каб кожны вучань за ўрок выйшаў да дошкі.

Паралельна на ўроку працуе метада “непадніманьня рукі”.

3. Практычная частка

Заданне: патлумачыць сітуацыю з рамана, якую апісвае сказ; растлумачыць пастаноўку знакаў прыпынку.

1) Дняпро цячэ між высокіх берагоў і ўпэўнена, вымываючы з-пад адхонаў пясок, адкрываючы часам для вачэй чалавечых тое, што сам жа раней хаваў ад іх: наздраватыя вапнякі, чырвоныя з ліловым адценнем пліткі жалезняку і векавечныя, варажскіх часоў, дубы.

2) Вёску Азярышча, што прытыкнулася над Дняпром, на белапясчаным адхоне, вясной залівае вада, і яна стаіць на востраве.

3) Янька з круглымі ад жаху вачыма забілася паміж плячом дзеда і сцяной, і дзед толькі на адно імгненне адарваўся ад струн, каб накінуць ёй на плечы крысо дзіравай світкі.

4) Ён зразумеў нарэшце, што гэта марна, што нічога не зробіш, і заўтра яму давядзецца пакінуць гэтую хату.

5) Твар ягоны быў стомлены, відаць было, што яму абрыдзела ўсё гэта,

але нават ён знаходзіўся зараз пад страшным цяжарам нечага абавязковага, наканаванага і непахіснага.

- 6) Будуць і тыя, каму зробіцца нясцерпна цяжка, і я малюся богу, каб гэта быў не ты.
- 7) Я сам бачыў чалавека, у якога на кожным дробным кольцы кальчугі была выбіта назва месца, дзе яны рабіліся: сutyчкі і сечы, змовы і паядынкi...
- 8) Часам на адну хвіліну да яго падыходзіць, каб памагчы, француз: шэпча, якога госця ён павінен сустрэць зараз, ці павінен сказаць яму некалькі слоў.
- 9) I было ў яе мове тое, чаго не бывае не ў вясковых людзей: закончаная меладычнасць кожнага сказа, уласцівая для мужыцкай мовы.

Заданне: метадам выпадковага выбару кожнай групе вучняў (5–6 чалавек) прапануецца работа з тэкстам. Настаўнік рыхтуе ксеракопіі старонак твора, якія апісваюць розныя сцэны ці фрагменты рамана (калі такой магчымасці няма, называецца стронка рамана, з якой група працуе). Вучням неабходна растлумачыць, які эпизод рамана апісвае ўрывац, назваць сказ з рознымі відамі сувязі частак. Група абмяркоўвае свой тэкст, падкрэслівае маркерам выбраны сказ.

(У час выканання задання гучыць музыка эпохі 19 стагоддзя.)

Заданне: у сказах 10–15 устанавіць прапушчаныя знакі прыпынку (работа з інтэлект-картай працягваецца).

- 10) Напярэдадні нянька Тэклія страшыла яе **што** вось падыходзяць Каляды **i** цяпер якраз прастора для розных нячысцікаў **якія** спяшаюцца перад Божым нараджэннем нахапаць сабе як мага больш гарэзлівых і непаслухмяных дзяўчатак.
- 11) Яна не баялася **што** ёй перашкодзяць **бацька** заўсёды дазваляў ёй рабіць тое **што** яна хоча.
- 12) Але паколькі настрой гэты ўсё цягнецца і канца яму не відаць **а** ў жываце нашым Бог волен кожны дзень **то** ўнуку майму Аляксандру належыць ведаць, ва ўладанне чым ён уступіць пасля мае смерці і паспяховага адыходу ў тое **што** пасля яе.
- 13) I, напэўна, стаў бы Загорскі другім дэ Маранья, **калі** б не напаткаў дзяўчыну, **якая** пакахала, **але** не пайшла насустрач яму, **бо** з дзяцінства была абяцана манастыру. (Настаўнік звяртае асаблівую ўвагу на структуру сказа, які нагадвае складаны сказ з рознымі відамі сувязі, і засцерагае вучняў ад магчымых памылак. Таму што ў пераліку прапанаваных для работы сказаў ў ЦТ можа быць і такі сказ, які складаным сказам з рознымі відамі сувязі не з'яўляецца.)
- 14) Чапаць звычайнае права, павялічваць двух-трохдзённую паншчыну было небяспечна: маглі і чырвонага пеўня пусціць, ды яшчэ так спрытна – пад толькі што застрахаваныя будынкi, – што потым гаспадара па судах зацягаюць, а ці не зрабіў гэтага з мэтай нажывы.

15) Алесь глядзеў на гэта разгубленымі вачыма: ён упершыню бачыў, як б'юць звязанага.

Заданне: вучні працуюць у парах, абмяркоўваюць структуру сказа, складаюць схемы да іх (сказы 16–23).

16) Начальства не гневалася на Апалона Мусатава: яно ведала, што злачынцу ва ўласным доме памагаюць і сцены, што Мусатаў распарадны і дзейны чалавек і не яго правіна ў тым, што бандыт гуляе на волі.

17) Першы стрэл жандара немінуча зваліў бы каня, і першы стрэл мог быць смяротны для яго, Мусатава, калі ў адказ грымнуць пісталеты ворага.

18) І раптам вочы сталі іранічныя і трошкі злосныя: убачыў, што гожа падлетак з шэрымі вачыма хоча пакласці на ліру срэбны паўрубель.

19) Яны ўсё яшчэ сачылі адзін за адным, але відаць было, што бойка згасне.

20) З месяц яны прыглядаліся да Алеся, а потым Грыма зайшоў да яго і сказаў, што яны складаюць адну грамаду, што гэтая грамада ставіць сваёй мэтай выхаванне карысных людзей і што яны прапануюць Алесю стаць іхнім таварышам, калі ён таго захоча.

21) Айчыма можна ненавідзецц, і яны цяпер ненавідзелі яго ўсёй сілай нянавісці, якую толькі маглі змясціць іх дзіцячыя душы [пра цара].

22) ... Я не буду забараняць: бачу, чаго вы там нахапаліся, ведаю, што позна, вы не паслухаеце.

23) Мой сын, існуе толькі адна палітыка: трымаць начны гаршчок перад чалавекам, які знаходзіцца пры ўладзе, і выліць гэты гаршчок на ягоную галаву, калі ён пазбаўляецца гэтай улады.

Самаацэнка. Настаўнік раздае “ключы”, вучні самастойна правяраюць сваю работу, на стыкерах пішуць вынікі самаацэнкі:

↑ я ведаю... (тэорыя мовы)

+ у мяне атрымалася... (практычнае заданне)

- у мяне не атрымліваецца... трэба паўтарыць ці вывучыць ... (назваецца неабходны матэрыял)

Зварот да ключавога пытання: вучні даюць разгорнуты адказ.

Заданне: кожнаму вучню прапануецца індывідуальнае заданне.

Варыянт 1

Адзначце прапушчаныя ў сказе знакі прыпынку:

Звяртаючы ўвагу на жанравую арыгінальнасць паэмы Якуба Коласа “Сымон-музыка”, літаратуразнаўцы прыходзяць да высновы, што вызначэнне яе жанру як лірыка-эпічнай або рамантычнай паэмы вельмі ўмоўнае і з гэтым нельга не пагадзіцца паэма “Сымон-музыка” не толькі спалучае ў сабе прыкметы рэалістычнага, рамантычнага, лірычнага твора, але і незвычайна багатага на глыбокія разважанні, прачулыя лірычныя адступленні, алегарычныя казкі.

- 1) кропка з коскай;
- 2) коска;
- 3) двукроп'е;
- 4) дужкі;
- 5) працяжнік.

Варыянт 2

Адзначце прапушчаныя ў сказе знакі прыпынку:

Цэлы пласт беларускіх назваў паселішчаў сфарміраваўся менавіта на аснове земляробчай тэматыкі і гэта лёгка растлумачыць найважнейшым заняткам і клопам наішчадкаў летапісных крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў, якія моцна звязалі свой лёс з суровымі рэаліямі лясіста-балоцістага краю, было ролніцтва – культурнае асваенне лясной зямлі, распрацоўка лесу пад ворыва і санежаць.

- 1) кропка з коскай;
- 2) працяжнік;
- 3) коска;
- 4) двукроп'е;
- 5) дужкі.

Варыянт 3

Адзначце прапушчаныя ў сказе знакі прыпынку:

Паэтка Яўгенія Янішчыц не ўяўляла свайго жыцця без бацькоўскай зямлі, без Палесся і гэта зразумела толькі тут, у звычайнай з дзяцінства атмасферы, сагрэтая цяплом людскай увагі, чулай спагадай землякоў, яна адчувала сябе нязмушана, натуральна, толькі землякі, працавітыя людзі беларускага Палесся, як ніхто іншы, натхнялі яе на стварэнне праўдзівых, індывідуальна адметных лірычных герояў.

- 1) коска;
- 2) кропка з коскай;
- 3) працяжнік;
- 4) дужкі;
- 5) двукроп'е.

Узаемаацэнка: вучні адменьваюцца сшыткамі. Ключы для праверкі прапануюцца настаўнікам. Схема ацэнкі такая ж:

- ↑ ты ведаеш... (тэорыя мовы)
- + у цябе атрымалася... (практычнае заданне)
- у цябе не атрымліваецца... трэба паўтарыць ці вывучыць ... (называецца неабходны матэрыял).

Дамашняе заданне:

НаШтоБуЗУ да д/з (вучню):

- выберу сказы з рознымі відамі сувязі;
- зраблю схемы да іх;
- знайду на сайце пробнае ЦТ, паспрабую выканаць заданне rikc.by (па жаданні).

Заданне:

- ✓ Выпісаць з тэкста рамана 6 сказаў з рознымі відамі сувязі, зрабіць схемы да іх.

✓ Дадатковае заданне з пробнага ЦТ.

Рэфлексія

Вучням раздаюцца лісткі ў выглядзе рагорнутага дзіцячай далоні (сімвал АА), на якіх неабходна закончыць сказы:

- Сёння я даведаўся...
- Мне было цяжка...
- Мне яшчэ трэба...
- Я магу... і інш.